

Kritický pohled na metodu podmíněného hodnocení: Teorie plánovaného chování

Letní škola Jizerské hory

Jan Urban
Centrum pro otázky životního prostředí
Jan.Urban@czp.cuni.cz

Postup prezentace

1. Představení teorie plánovaného chování
2. Analýza mechanismu podmíněného hodnocení z hlediska teorie plánovaného chování
3. Některé problémy CVM vysvětlené na základě teorie plánovaného chování (informační chyba, hypotetická chyba)
4. Podněty k diskusi: další problémové body z hlediska teorie plánovaného chování

Představení teorie plánovaného chování (tpb)

Co je metoda podmíněného hodnocení?

- Zjišťování toho, jak by se lidé chovali, kdyby si mohli určitý produkt koupit na trhu
- **Kritická podmínka validity:** výpověď o chování se blíží tomu, jak by lidé skutečně jednali, kdyby hypotetické podmínky nastaly
- CVM = predikce skutečného chování na základě výroku o hypotetickém chování

Predikce chování v sociologii a soc. psychologii

- CVM = predikce skutečného chování na základě výroku o hypotetickém chování
- Podobný typ výzkumné otázky je běžný v sociologii, sociální psychologii, psychologii velmi běžný:
 - výzkumy volebních preferencí
 - marketingové výzkumy
 - sociálně psychologické testy
 - v obecném smyslu výzkumy veřejného mínění a výzkumy postojů
- V sociologii a sociální psychologii byl podobný typ problémů nejčastěji pojímán jako vztah mezi postoji a chováním.

Postoje a chování

Klasický výzkum: LaPiere 1934

- Vztah mezi xenofobními postoji a chováním (výzkumný experiment)
- LaPiere cestoval několik měsíců po Spojených státech s čínským párem a nechával se s nimi ubytovávat v hotelech
- Z 250 hotelů, které navštívili je jen 1 odmítl ubytovat
- O 6 měsíců později zaslal LaPiere do těchto hotelů dopis v němž se ptal, jestli by v těchto hotelech ubytovali čínský pár
- Z 127 hotelů, které mu odepsali mu pouze 1 hotel odpověděl, že ano
- LaPiere se snažil na základě těchto výsledků ukázat, že **neexistuje vztah mezi verbálně vyjádřenými postoji a skutečným chováním**

Zkoumání postojů a chování v sociologii a sociální psychologii

Do konce 60. let - postoj = komplexní fenomén, který má afektivní, kognitivní a behaviorální (konativní) složku (Rosenberg a Hovland 1960)

70. léta - teorie zdůvodněného jednání (Theory of Reasoned Action) (Fishbein a Ajzen 1975)

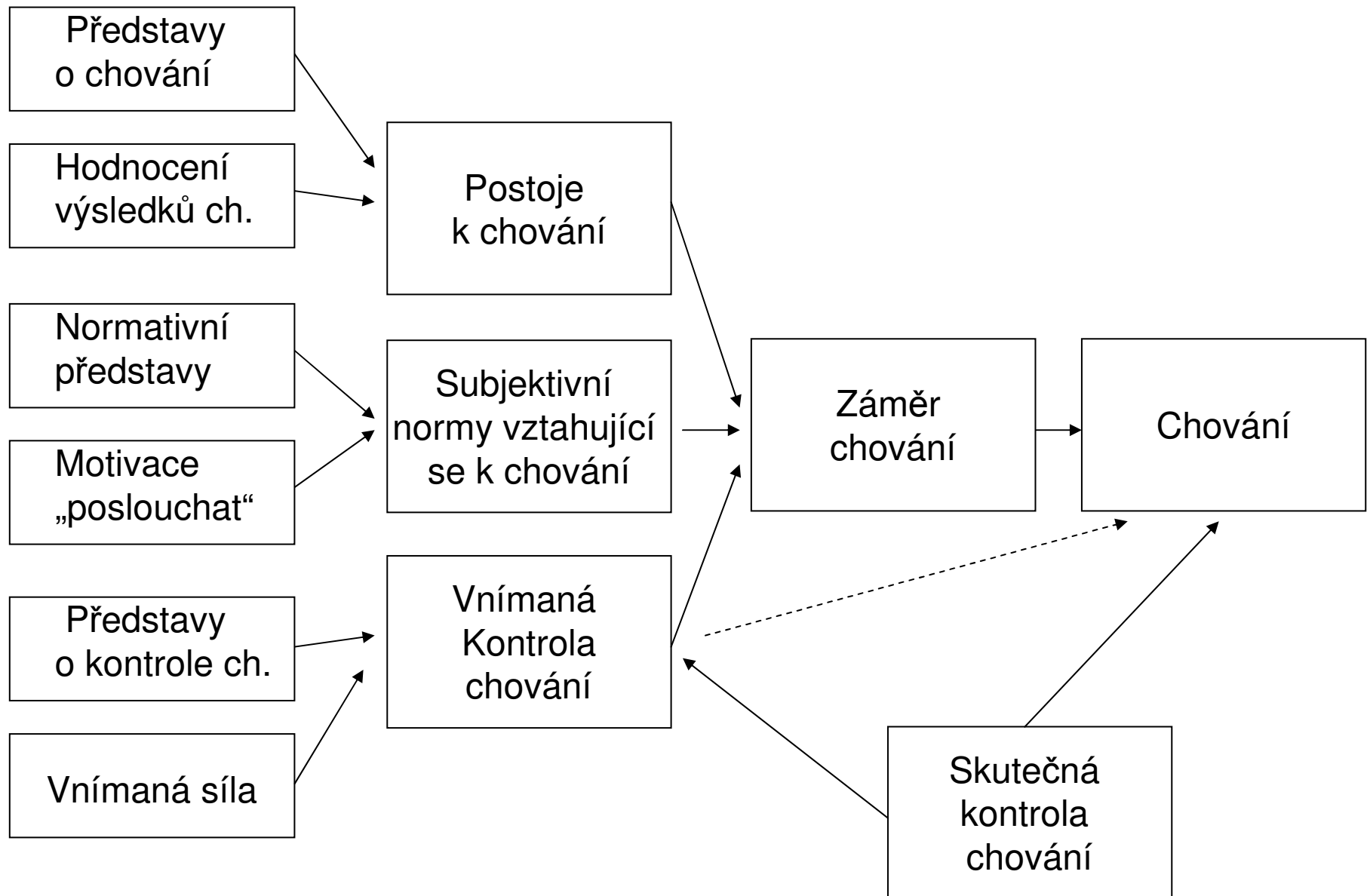
80. léta - teorie plánovaného chování (Theory of Planned Behavior) (Ajzen 1991) je vylepšenou verzí teorie zdůvodněného chování

teorie plánovaného chování se osvědčila při analýze vztahu mezi postoji a hypotetickým nebo skutečným chováním v mnoha různých kontextech:

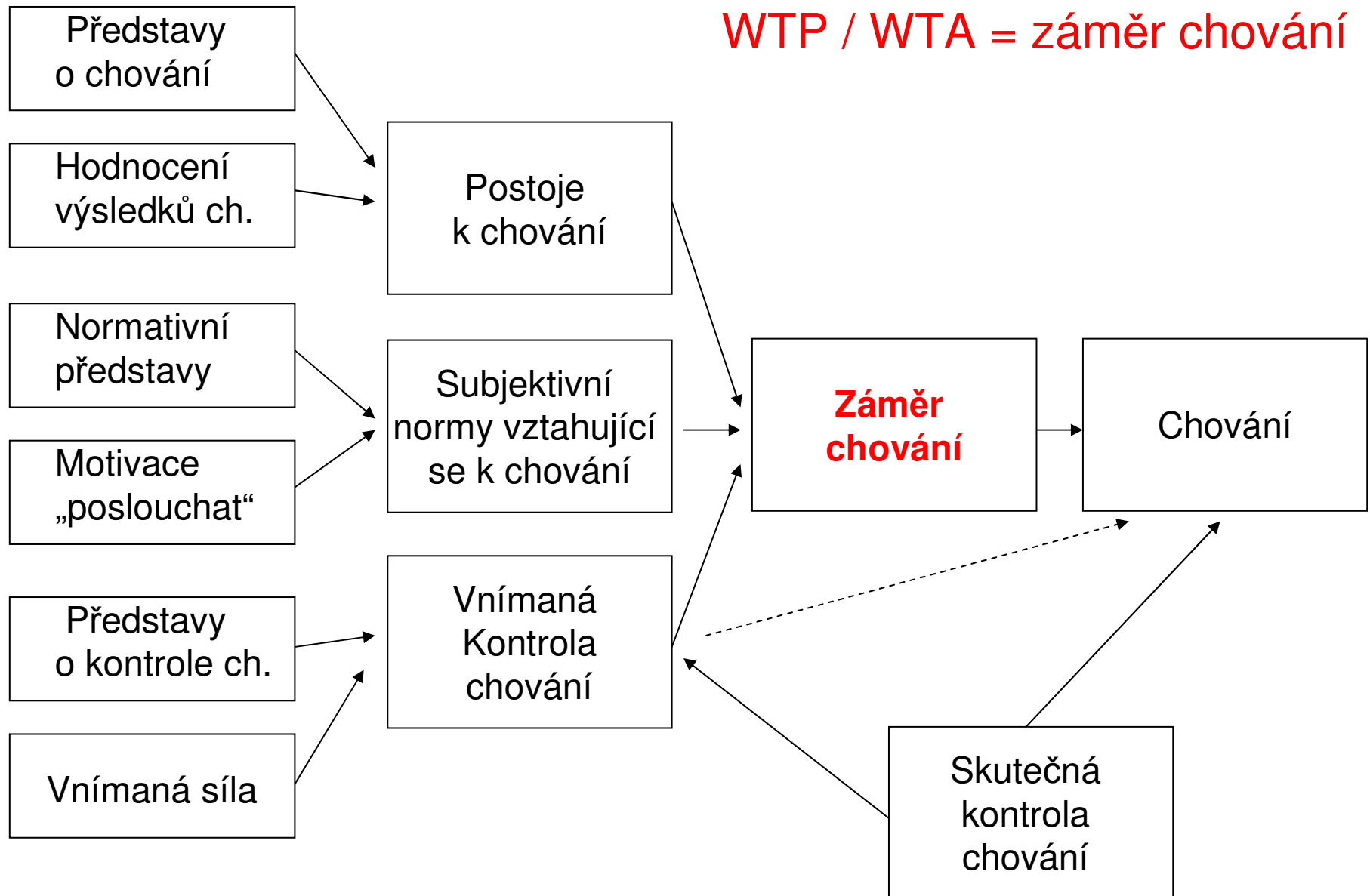
- metody podmíněného hodnocení (Ajzen a spol. 2000, 2004; Brown a spol. 2003; Ajzen a Driver 1992; Meyerhoff 2004)
- oblast environmentálních hodnot (Daigle a spol. 2002)
- v pedagogický výzkum (Davis a spol. 2002)
- výzkum dopravního chování (Bamberg a spol. 2003)
- výzkum spotřebního chování (Moissaner 1996, 1998).[□](#)

Analýza mechanismu
podmíněného hodnocení
z hlediska teorie plánovaného
chování

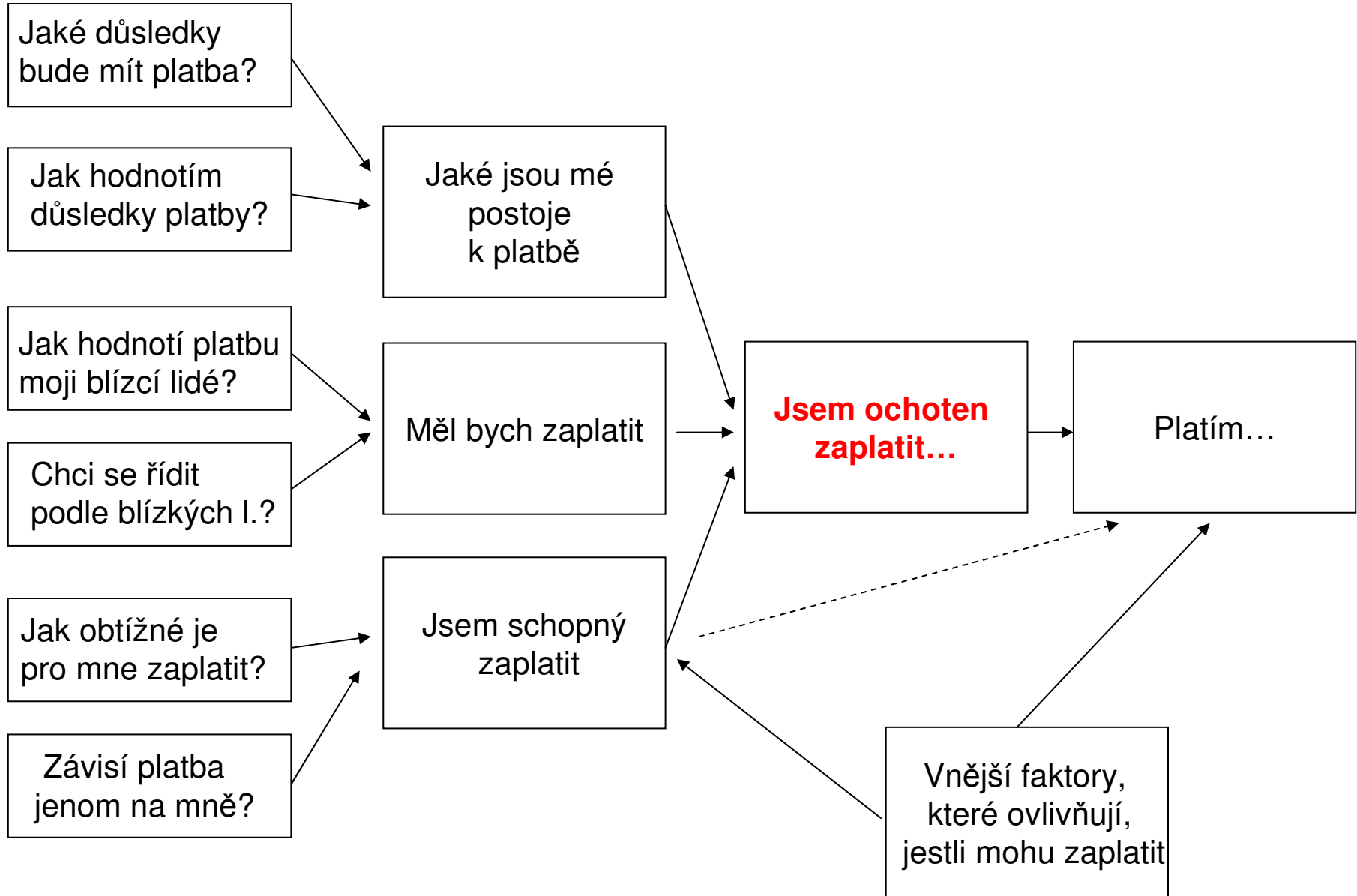
Teorie plánovaného chování

WTP / WTA = záměr chování

WTP z hlediska tpb

Některé problémy CVM vysvětlené
na základě
teorie plánovaného chování

Problémy CVM

- Známé minimálně od poloviny 70. Let
- Cummings 1984: strategická chyba, chyba výchozího bodu, chyba platebního mechanismu, informační chyba

Snaha nabídnout řešení: NOAA panel (Arrow a spol. 1993)

- Konzervativní přístup
- Břemeno důkazů na výzkumníkovi
- Studium validity a reliability
- Referendum formát

Výsledky panelu zpochybňovány: např. Carson a spol. 1996, Harrison 2002

- Chybí systematické studium problémů CVM z hlediska sociologie a sociální psychologie

Informační chyba

- Informace obsažené ve scénáři ovlivňují nevhodným způsobem rozhodování respondenta
- Respondent je nucen hodnotit peněžně produkt s jehož hodnocením nemá přímou ani nepřímou zkušenost
- Respondent vyjadřuje „vytvořené preference“ (constructive preferences)
= Respondent je zcela závislý na info, které mu poskytneme

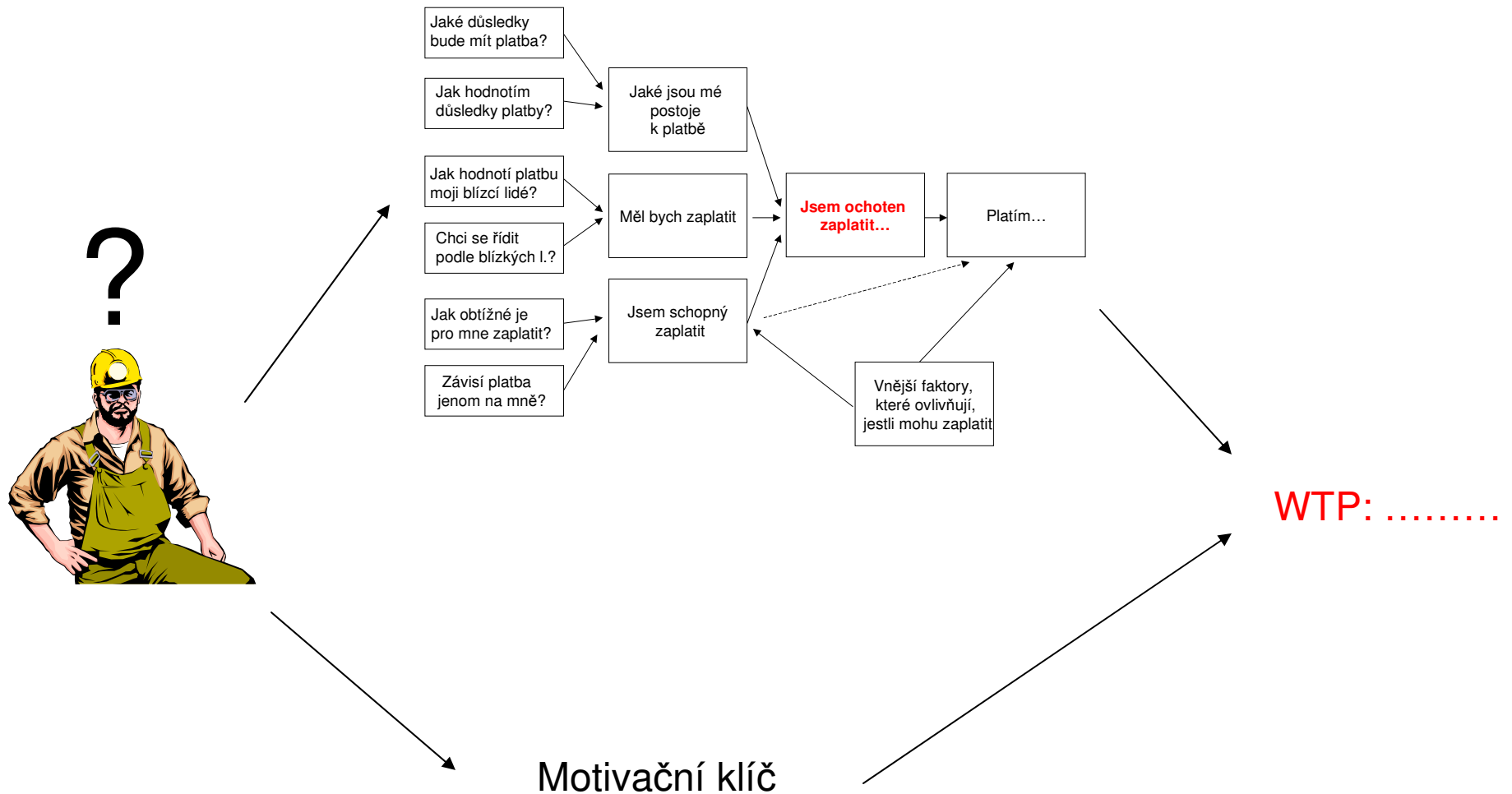
Požadavky na scénář:

- Scénář by měl být co nejdetailnější
- Měl by umožnit vytvoření preferencí postavených na relevantních informacích = informačně hutný text

? bude respondent relevantní informace zpracovávat?

Rozhodování o platbě

Ajzen a Driver 1992 – možnost provozovat volnočasové aktivity

Zpracovávání informací

Jak respondent dojde k částce WTP?

a) Rozhodne se, jestli bude platit nebo ne

- Produkt je zajímavý: motivační klíče (intuice) + relevantní informace
- Produkt je nezajímavý: motivační klíče

b) Rozhodne se, kolik bude platit

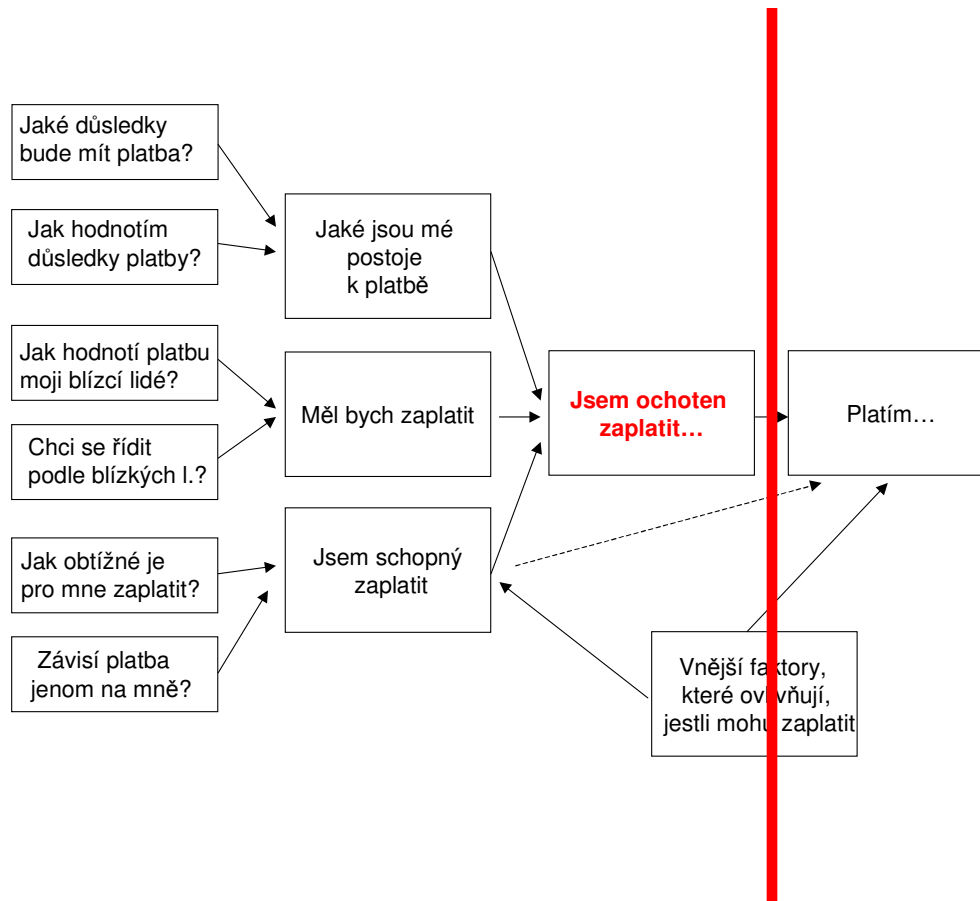
- Faktické informace ve scénáři

Co s tím?

- Sestavovat informačně bohatý (a zajímavý) scénář
- Dávat si pozor na motivační klíče ve scénáři (emotivně zabarvené pojmy apod.) – zvláště je-li produkt pro respondenta málo zajímavý
- Důkladný předvýzkum (hloubkové rozhovory, focus groups)

Hypotetická chyba

Vyjádřená ochota platit neodpovídá z nějakého důvodu tomu, kolik by lidé skutečně zaplatili

Vztah mezi záměrem chování a chováním

Stejná úroveň specifičnosti

- **chování** (např. budu platit 50 korun do fondu pro záchranu JH)
- **situace** (např. fond budou řídit takoví a takoví lidé, peníze budou využity takovýmto způsobem, ...)
- **čas** (např. začnete platit příští rok a budete platit po dobu 12 let, platba bude měsíční)

Stabilita záměrů chování: některé záměry chování jsou relativně stabilní, jiné se snadno mění (na základě nových informací, změny podmínek, změny postojů apod.); pro každý typ jednání (a jednotlivce) je třeba znát stabilitu záměrů chování

Volní kontrola: k tomu aby jedinec mohl realizovat záměr chování musí mít prostředky, které takové chování umožňují (nastanou-li například okolnosti, které nepředpokládal, anebo je k chování třeba prostředků, které neuvažoval, nemůže zamýšlené chování realizovat).

Hypotetická chyba

Ajzen a spol. 2004 – deklarovaná a skutečná ochota studentů přispět do stipendijního fondu

Čistě hypotetická situace (vědí že nebudou platit)

Hypotetická chyba (větší vyjádřené WTP než skutečná ochota platit)

Reálná situace (vědí že mohou/budou platit)

Hypotetická chyba se neobjevila (větší vyjádřené WTP než skutečná ochota platit)

Zjištění: v hypotetické situaci nejsou aktivovány některé faktory, které za normálních situací ovlivňují záměr chování (konkrétně chyběl vliv normativních představ)

Jak zmenšit hypotetickou chybu?

Brown a spol. 2004, Ajzen a spol. 2003, Cummings a Taylor 1999: **žádost o opravu (corrective entreaty)**

- Žádáme respondenta, aby vzal do úvahy různá vnější omezení, která mohou způsobit, že nebude schopen platit, ačkoli by osobně chtěl (toto samo ale nestačí)

- Vysvětlení mechanismu hypotetické chyby a požadavek, aby se respondent choval, jako kdyby se jednalo o skutečnou situaci

- **Žádost o opravu**

- sníží významně hypotetickou chybu

- **Ale:**

- může vést až k podhodnocení

- řeší také problém hypotetické chyby u WTA?

- Je pro respondenta časově náročná (původně u Cummingsa a Taylora zabrala asi 20 min.

Podněty k diskusi:
další problémové body z hlediska
teorie plánovaného chování

Podněty k diskusi: další problémové body z hlediska tpb

- Chybí systematické zhodnocení problémů CVM z hlediska sociologie a sociální psychologie
- Teorie plánovaného chování se ukazuje jako dobrý teoretický podklad pro tuto analýzu – umožní zvyšovat validitu a reliabilitu CVM
- Nutný další empirický výzkum (zejména experimenty)

• Problém černého pasažéra	←	Nízká vnímaná volní kontrola
• Zpochybňování významu individuální platby	←	Nízká vnímaná volní kontrola
• Problém protestních odpovědí	←	Konflikt: postoje, normy, vnímaná kontrola
• Chyba zakotvení	←	Periferní zpracování informací

Literatura:

- Ajzen I. (2002). Constructing a TpB Questionnaire: Conceptual and Methodological Considerations. Online: <http://wwwunix.oit.umass.edu/~aizen/pdf/tpb.measurement.pdf#search='Constructing%20a%20TpB%20Questionnaire:%20Conceptual%20and%20Methodological%20Considerations'>
- Ajzen, I. (1991). „The theory of planned behavior.“ *Organizational Behavior and Human Decision Processes* 50, 179-211.
- Ajzen, I., B. L. Driver (1992). „Contingent Value Measurement: On the Nature and Meaning of Willingness to Pay.“ *Journal of Consumer Psychology* 1(4), 297-316.
- Ajzen, I., T. C. Brown, L. H. Rosenthal (1996). „Information Bias in Contingent Valuation: Effects of Personal Relevance, Quality of Information, and Motivation Orientation.“ *Journal of Environmental Economics and Management* 30, 43-57.
- Ajzen, I., Brown, T. C., & Carvajal, F. (2004). Explaining the discrepancy between intentions and actions: The case of hypothetical bias in contingent valuation. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30, 1108-1121.
- Ajzen, I., Rosenthal, L. H., & Brown, T. C. (2000). Effects of perceived fairness on willingness to pay. *Journal of Applied Social Psychology*, 30, 2439-2450.
- Bamberg, S., Ajzen, I., & Schmidt, P. (2003). „Choice of travel mode in the theory of planned behavior: The roles of past behavior, habit, and reasoned action.“ *Basic and Applied Social Psychology*, 25, 175-188.
- Arrow, Kenneth, Robert Solow, Paul Portney, Edward E. Leader, Roy Radner, and Howard Schuman 1993. „Report of the NOAA Panel on Contingent Valuation,“ *Federal Register*, 58(10), January 15, 4602-4614.
- Brown, T. C., Ajzen, I., & Hrubec, D. (2003). Further tests of entreaties to avoid hypothetical bias in referendum contingent valuation. *Journal of Environmental Economics and Management*, 46, 353- 361.
- Carson, Richard T., V. Kerry Smith with Michael Conaway and Kerry Martin 1996. „Was the NOAA Panel Correct about Contingent Valuation?“ *Resources for the Future*, Discussion Paper 96-20. Online: <http://econpapers.repec.org/paper/woprefudp/9620.htm>

Literatura:

Cummings, R. G., D. S. Brookshire and W. D. Schulze. (1984). "Valuing Environmental Goods: A State of the Arts Assessment of the Kontingent Valuation Method," Volume I in Experimental Methods for Assessing Environmental Benefits, U.S. Environmental Protection Agency, Contract #CR-811077-01-0.

Daigle, J. J., Hrubes, D., & Ajzen, I. (2002). „A comparative study of beliefs, attitudes, and values among hunters, wildlife viewers and other outdoor recreationists.“ Human Dimensions of Wildlife, 7, 1-19.

Davis, L. E., Ajzen, I., Saunders, J., & Williams, T. (2002). „The decision of African American students to complete high school: An application of the theory of planned behavior.“ Journal of Educational Psychology, 94,810-819.

Fishbein, M., & Ajzen, I. (1975). Belief, attitude, intention, and behavior: An introduction to theory and research. Reading, MA: Addison-Wesley.

Francis, Jillian J., Martin P. Eccles, Marie Johnston, Anne Walker, Jeremy Grimshaw, Robbie Foy, Eileen F. S. Kaner, Liz Smith, Debbie Bonetti (2004). Constructing Questionnaires Based on the Theory of Planned Behaviour: A Manual for Health Services Researchers. Newcastle: Center for Health Service Research. Online: <http://www.rebeqi.org/ViewFile.aspx?itemID=212>

Harrison, Glen W. 2002. "Contingent Valuation Meets Experts: A Critique of the NOAA Panel Report." Příspěvek prezentovaný na 2002 World Congress of Environmental and Resource Economists, Monterey, California, June 24 - 27 2002.

La Piere, R. (1934). „Attitudes and actions.“ Social Forces 13, 230-237.

Literatura:

Meyerhoff, Jurgen (2004). „The Influence of General and Specific Attitudes on State Willingness to Pay: A Composite Attitude-Behaviour Model.“ CSERGE Working Paper ECM-2002-04, online:
http://www.uea.ac.uk/env/cserge/pub/wp/ecm/ecm_2002_04.htm

Moisander, (1996). „Attitudes and Ecologically Responsible Consumption.“ Research reports 218. Tilastokeskus. Helsinki. Finland.

Moisander, Johanna (1998). "Motivation for Ecologically Oriented Consumer Behavior." Papers from the Workshop 'Consumption, Everyday Life and Sustainability program', European Science Foundation, Exchange 3, online:
[<http://www.lancs.ac.uk/users/scistud/esf/lind2.htm>]

Děkuji za pozornost